

MISKOLC DEMOGRÁFIAI HELYZETE A MAGYARORSZÁGI ADATOK TÜKRÉBEN A NÉPESEDÉSPOLITIKA LEHETŐSÉGEI

MIHÁLYI HELGA

A város

Miskolc olyan magyarországi város, mellyel mostohán bánt az idő. A hazai viszonyok között nagyvárosnak számító település páratlan természeti adottságairól, építészeti emlékeiről és évszázados kulturális hagyományairól kevés szó esett az elmúlt két évtizedekben, sokkal inkább kedvezőtlen gazdasági-társadalmi helyzetéről és viszonyairól lehetett hallani.

Kevés olyan európai nagyváros van, amely Miskolchoz hasonló őstörténeti múltra tekinthet vissza. Tárgyi emlékek az alsó-paleolitikumtól a késő őskorig néhány négyzetméter távolságon belül fellelhetők. A honfoglalás után ezt a területet a Miskolc-nemzetség nemzedékei foglalták el. Diósgyőr és környéke várával egy királyi birtok központja is volt, mely fénykorát Nagy Lajos király uralkodásának idején élte. Az évszázadok során a város méltán érdemelte ki a „Felvidék kapuja” elnevezést, hiszen a kereskedőutak innen indultak és Európa minden részéből nemcsak anyagi, hanem szellemi kultúrát is közvetítettek. A város 1823-ban felépítette az ország első kőszínházát, 1868-ban gyárat alapított, 1898-ban múzeumot létesített, iskolák nyitották meg kapuikat. Ferenc József császár és magyar király 1909-ben utoljára írt alá adománylevelt, melyet Miskolc kapott: a vármegyékkel azonos szinten álló törvényhatósági joggal ruházta fel. Mindezek arra predesztinálták a várost, hogy a 20. század első harmadában a felső-magyarországi régió központjává váljon. Ennek alátámasztására álljon itt a kor két nagy személyiségének Miskolcra vonatkozó kijelentése. „A legnagyobb jövőjű magyar város [...] festői paradicsom.”¹ „Miskolc a városok előretörésének szimbóluma.”²

A II. világháború során Miskolc elveszítette polgárságának tekintélyes részét, hiszen a nagy létszámú zsidó közösség közel 10 000 ezer tagját deportálták. A háborút követő iparfejlesztési politika pedig egy teljesen új és korábitól eltérő pályára állította a várost. A borkereskedelem, a vendéglátás és kultúra fellegvára helyett a gyár-
ipar szimbólumává vált. Az újonnan épülő lakótelepek elnyelték az ide érkező emberek tízezreit, miközben a történelmi belváros pusztulása megkezdődött. Az 1950-es évek végére Miskolc lélekszáma megsokszorozódott, a nehézipar és kohászat látszólag virágzott, az aktív lakosság nagy részét ehhez kapcsolta tevékenysége, és 1949-től egyetemi képzés indult a termelés műszaki utánpótlásának biztosítására. Az 1980-as évekre világhírűvé vált, hogy az egyoldalú iparfejlesztés az akkor már körvo-

---

¹ MÓRICZ 1930.

² MIKSZÁTH 1930.

nalazódó válság következtében megbosszulja magát. A rendszerváltás után bekövetkező nehézipar összeomlása miatt emberek ezrei veszítették el egyik napról a másikra munkájukat és váltak munkanélkülivé, családok kerültek válságos jövedelmi-szociális helyzetbe, nőtt a deviáns magatartásformák – elsősorban az alkoholizmus és mentális betegségek – előfordulásának gyakorisága.

Miskolc ma az ország egyik leghátrányosabb helyzetű régiójának nagyvárosa. Szinte minden mutató alapján rosszabb itt a helyzet, mint az országos átlag, és különösen nagy a lemaradás Európához viszonyítva. A tények és tendenciák aggasztóak, de a város adottságai, múltja, meglévő értékei lehetővé teszik a megújulást.

Jelen tanulmány célja, hogy összehasonlítva a magyarországi adatokkal elemezze a város demográfiai jellemzőit, potenciálját és a megújulás lehetőségének egy lehetséges irányát felvázolja.

A népesség száma

A népesség számára vonatkozó adatok valamivel több mint kétszáz éve állnak rendelkezésre, korábbról csak becslések vannak. Hazánkban a II. József-féle összeírás volt az első, mely a modern népszámlálás fogalmának nagyrészt megfelel. Az első hivatalos népszámlálás idején, 1869-ben 5 millió főt tett ki a mai ország területének népessége, és ez a növekedő tendencia egészen az 1980-as évek elejéig tartott, akkor 10 millió 700 ezer fő volt. Azóta az ország népességének száma csökken, 2011-ben valamivel kevesebb mint 10 millió fő volt. Évente átlagosan 30–40 ezer fős a csökkenés mértéke, és negyed század alatt a népesség közel 7%-kal fogyatkozott meg.³

Miskolc napjainkban az ország negyedik legnépesebb városa, és hasonló folyamatok bontakoztak ki a népesség számának változásában, mint országos viszonylatban, de még markánsabban. Az 1986-os 211 660 fős csúcst jelentő lakosság 2011-re 168 075 főre csökkent, azaz 20 év alatt a város elveszítette lakosságának közel 20%-át.⁴

Erre a tendenciára hívja fel a figyelmet többek között az Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), mely szerint a 21. század egyik hosszú távú kihívása demográfiai jellegű. Miközben világviszonylatban a túlnépesezés jelent problémát, addig a posztindusztriális társadalmakban – elsősorban Európában – egy másik jelenség figyelhető meg: az elöregedés és a népességfogyás, ami az aktív korú népesség arányának csökkenésével jár, és végső soron a versenyképességet csökkenti. Azt a versenyképességet, ami az Európai Unió legfontosabb célkitűzéseinek egyike.⁵

Mindezek alapján megállapítható, hogy az elmúlt negyed században Magyarországon, így Miskolcon is kritikus demográfiai válság van. Ennek oka az ún. zsákutcás modernizáció, vagyis gazdasági-társadalmi, társadalomlélektani és politikai okok egyaránt közrejátszottak abban, hogy a család mint a társadalom alapegysége

³ MIHÁLYI 2007.

⁴ *Borsod-Abaúj-Zemplén megye statisztikai évkönyve*. 2011.

⁵ FREID 2011.

válságba jutott: kevés a házasság, sok a válás és özvegyülés, illetve kevés gyermek születik a családokban, ezért tartósan csökken a népesség száma.

A népesség összetétele

Területi megoszlás

A népesség összetételét befolyásolják azok a természeti-földrajzi tényezők, ahol az adott népesség él. Ezek közül fontos egyrészt a terület, melynek nagysága és minősége – pl. megművelhetősége – összefügg a népesség fejlődésével. Ennek mutatója a népsűrűség, mely az egy négyzetkilométerre átlagosan jutó népesség számát adja meg. Magyarország európai átlaghoz közeli 110 fő/km²-es népsűrűsége nagy területi különbségeket takar.⁶

Miskolc a sűrűbben lakott nagyvárosok közé tartozik: 737 fő jut egy km²-re. Ennél csak a fővárosban, Pécsen, Tatabányán és Szombathelyen magasabb a népsűrűség.⁷

A népesség területi összetételének vizsgálata másrészt közigazgatási egységek, települések szerint történik. Ezek meghatározása országonként eltérő, de általában összefüggő emberi lakóhelyet értünk alatta. Nemzetközileg javasolt a népesség települések nagysága szerinti osztályozása, és bár a falu-város megkülönböztetésre sincs kötelező előírás, ajánlott a 2000 fő alatti és feletti települések szétválasztása. Magyarországon Budapest lakosságának nagyfokú növekedése következtében mára 60% fölötti a városi népesség aránya, és bár az elmúlt évek szuburbanizációs folyamatai miatt sokan kiköltöznek a városokból, még mindig növekszik arányuk.⁸

Miskolcra is jellemző a szuburbanizáció, ami elsősorban a város környéki települések felé, a kistérségbe irányul, másodsorban a megye további településeinek irányába. A nyugodt, csendes, városias, ámde drága környékek mellett, melyet a magasabb társadalmi státuszú csoportok céloznak meg, a rendszerváltás veszteségeinek csoportjai, akiknek az elmúlt évtizedben nem tudott stabilizálódni tartósan jövedelmi helyzetük, nagy arányban a várostól távolabb eső, falusias, olcsóbb megélhetést jelentő települések felé tartanak.

Nemek szerinti megoszlás

A társadalmi nem alapvető demográfiai ismérv, mely életünk során megváltozatlan. Minden demográfiai jelenség tanulmányozásánál figyelembe kell venni a nemek szerinti különbségeket, hiszen a népesség demográfiai magatartását – pl. születések, halálozások, házasságkötések – döntően befolyásolják, és ezáltal hatással vannak az elkövetkező évek, évtizedek népességére. A népesség nemek szerinti összetételét több tényező befolyásolja: egyrészt minden ember társadalomban állandó fiúszületési többlet van; másrészt a két nem halandósági különbsége, mely szerint minden korcsoportban alacsonyabb a férfiak születéskor várható átlagos életkora, mint a

⁶ MIHÁLYI 2007.

⁷ *Borsod-Abaúj-Zemplén megye statisztikai évkönyve*. 2011.

⁸ KLINGER 1996.

nőké; harmadrészt a háborúkban főképp az aktív korú férfiak estek áldozatul az évszázadok során; negyedrészt a bevándorló területeken magasabb a férfiak aránya, kivándorló területeken pedig a nőké.⁹

Magyarországon már a 20. század első évtizedeiben is nőtöbbség volt. A két világháború embervesztései és az 1970-es évektől egyre markánsabbá váló férfi halandóság romlása miatt ez tovább fokozódott, így 2011-ben népességünk 52,5%-a nő és 47,5%-a férfi volt, és 1000 férfira 1096 nő jutott.¹⁰

Miskolcon az országos átlaghoz képest magasabb, 53,2% a nők aránya népességben belül a férfiak 46,7%-ához képest. 2011-ben ezer férfira 1162 nő jutott. Ez a különbség a felsorolt tényezők közül leginkább a másodikkal magyarázható, azaz a férfiak kedvezőtlenebb halandóságával a nőkhöz képest.¹¹

Kor szerinti megoszlás

Az életkor a társadalmi nem mellett a másik alapvető demográfiai ismérv. A korösszetétel változása meghatározza a társadalmi-gazdasági élet valamennyi területét (pl. munkaerőbázis nagysága, eltartottak száma, oktatási, kulturális, egészségügyi igények). A kort években határozzuk meg.

A lakosság kor és nem szerinti összetételét egy adott időpontra vonatkozóan korfával szokás bemutatni. Ez két egymással szembe állított szalagdiagram, melynek függőleges tengelyén a koréveket, vízszintes tengelyén pedig a népesség számát ábrázoljuk. A korfán alul helyezkednek el a fiatalabb, majd felfelé haladva az egyre idősebb korosztályok. A férfi népességet a korfa bal, a női népességet a jobb oldalon szokás feltüntetni. Korösszetétel alapján a korfának három fő típusa van, melyek ugyan tisztán nem fordulnak elő, de az alapvető tendencia felismerését lehetővé teszik: piramis vagy gúla alakú, mely a fiatal korösszetételű, szaporodó népességet jellemzi; harang alakú, mely a változatlan korösszetételű népességet jellemzi; hagyma vagy urna alakú, mely az öreg korösszetételű, fogyó népességet jellemzi.¹² A korábban már említetteknek megfelelően elmondható, hogy Magyarországon öregedik a népesség. 2011-ben 39,1 év volt az átlagos életkor. A gyermekkorúak (0–14 év) aránya 16%, míg az időskorúaké (60 év felett) 20% a népességben belül. Komoly társadalmi-gazdasági következményei lesznek, hogy az előreszámítások szerint 2020-ra minden negyedik ember 60 év feletti lesz, miközben a munkaképes korúak száma egyre csökken.¹³

Miskolcon a népesség kor szerinti összetételét megvizsgálva hasonló folyamatot figyelhetünk meg. A népesség öregedését jelzi, hogy 1990-hez képest a gyermekkorúak aránya 7,2%-kal 2011-re 13,6%-ra csökkent, ezzel ellentétben az időskorúaké

⁹ MIHÁLYI 2007.

¹⁰ *Demográfiai évkönyv*. 2011.

¹¹ *Borsod-Abaúj-Zemplén megye statisztikai évkönyve*. 2011.

¹² MIHÁLYI 2007.

¹³ *Demográfiai évkönyv*. 2011.

12,7%-kal 24,1%-ra nőtt, így az öregedési index – száz gyermekkorúra jutó időskorúak száma – megtriplázódott, 2011-ben 177 volt.¹⁴

Iskolai végzettség szerinti megoszlás

Iskolai végzettség tekintetében az elmúlt évszázadban a kulturális színvonal jelentős növekedése figyelhető meg. 2011-ben a 15 év feletti népesség 9/10-ed része az általános iskolát elvégezte, a nők nagyobb arányban, míg a 18 év feletti népesség 40%-a rendelkezik érettségivel. Ez azt jelenti, hogy számuk 50 év alatt nyolcszorosára nőtt.¹⁵

Miskolcon a népesség iskolázottsági szintjének legáltalánosabb tendenciája, hogy folyamatosan növekszik a közép- és felsőfokú végzettséggel rendelkezők megfelelő korú népességen belüli aránya, ezzel párhuzamosan egyre kevesebben vannak, akik az általános iskola 8 osztályát sem végezték el. A városban a megyei átlagnál mindig kedvezőbbek voltak ezek az arányok. 2011-ben a 18 év feletti népesség 19,6%-a rendelkezett középiskolai, illetve a 25 év feletti népesség 8,8%-a egyetemi vagy főiskolai végzettséggel. Ebben a kedvező helyzetben nagy szerepe van a város felsőoktatási intézményének, a Miskolci Egyetemnek. Három műszaki karával – Műszaki Földtudományi, Gépészmérnöki és Informatikai, Anyagmérnöki Kar – az 1949. évi XXIII. törvény alapján hozták létre a Nehézipari Műszaki Egyetemet, és amely mintegy harminc éven keresztül a hazai műszaki felsőfokú képzés fontos intézménye volt. Jelenleg hat további karon – állam- és jogtudományi, bölcsészettudományi, egészségügyi, gazdaságtudományi, tanítóképző, zeneművészeti – folyik képzés, így mintegy 15 ezer hallgatójával és 3 ezer oktatójával az új évezredre hazánk egyik lejjelentősebb felsőoktatási intézményévé vált. További cél, hogy a közép-kelet európai régióban a hazai pozícióz hasonlóan kedvező helyzetbe kerüljön.

Gazdasági aktivitás

A gazdasági aktivitáson azt értjük, hogy miként vesz részt valaki a társadalmi munkamegosztásban, van-e jövedelme, és ha van, akkor azt hogyan szerzi. A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal (ILO) ajánlása szerint a népesség gazdaságilag aktívakra – foglalkoztatottak, munkanélküliek – és gazdaságilag inaktívakra – diákok, nyugdíjasok – bontható.¹⁶ Magyarországon a rendszerváltozás éveiben a gazdaságilag aktív aránya csökkent, egyrészt az oktatási rendszerben eltöltött idő kitolódása, másrészt a nyugdíjasok számának növekedése miatt. 2011-ben a népesség 36%-a volt foglalkoztatott.¹⁷

Miskolcon a foglalkoztatottak száma a rendszerváltás után a kohászat és a gépipar, valamint a bányászat visszafejlődése következtében drámaian, kb. harmadára csökkent, ezzel egy időben a munkanélküliek aránya pedig több, mint ötszörösére

¹⁴ *Statisztikai évkönyv*. 2011.

¹⁵ *Borsod-Abaúj-Zemplén megyei statisztikai évkönyv*. 2011.

¹⁶ MIHÁLYI 2007.

¹⁷ *Statisztikai évkönyv*. 2011.

nőtt. 2011 elején 12 000 munkanélkülit regisztráltak, ami kevéssel több, mint az előző évben.¹⁸

Népesedési folyamatok

Házasság, válás

A házasság a család létesítésének legáltalánosabb formája, melynek demográfiai szempontból fő célja az emberi nem fenntartása. Olyan társadalmi intézmény, mely megváltoztatja a népesség struktúráját, elsősorban családi állapotát, és hatással van a különböző népmozgalmi jelenségekre, főképp a születések számára. A házasságkötések száma és ezen keresztül a termékenység érzékenyen reagál a társadalmi-gazdasági változásokra, ezért a különböző népesedéspolitikák nagy figyelmet szentelnek a házasságkötési kedv irányításának. A házassági mozgalom alakulását a társadalmi viszonyok, hagyományok, szokások és az ezekben bekövetkezett változások befolyásolják.¹⁹ A házasságkötések gyakoriságának tekintetében Magyarország egészen az 1980-as évek elejéig az európai élmezőnybe tartozott. Ennek két oka volt. Egyrészt a nyugat-európai átlaghoz képest rövidebb élettartam miatt kevesebb volt az idős ember, sokkal fiatalabb korban kötöttek házasságot és nagyobb volt a házassodási kedv. Másrészt kisebb volt a városi népesség aránya, és a falusi, gazdálkodó népesség számára a közös egzisztencia megteremtése, a családalapítás szükségszerű volt. Az 1970-es évek második felében megindult a házasságkötési kedv lanygulása, mely napjainkig tart. Ezzel ellentétesen a válások száma fokozatosan nőtt. 2011-ben ezer fő népességre 3,6 házasság és 2,5 válás jutott, több mint minden második házasság felbomlik, és a népességnek több mint 6%-a elvált.²⁰

Miskolcon is hasonlóan csökkenő tendenciát mutat a házasságok száma és növekvőt a válások száma, bár 2011-ben kicsivel több házasságkötés történt az előző évhez képest, így ezer fő népességre 4,8 jutott.²¹

Vándorlás

A vándorlás lakóhelyváltozást jelent, mely településhatár átlépésével jár. Irányát tekintve lehet belső vándorlás, azaz országhatáron belüli és külső, avagy nemzetközi vándorlás, azaz országok közötti. Intenzitásában lehet állandó, mely során a lakosság állandó lakhelyét megváltoztatja vagy ideiglenes, amikor a lakosság állandó lakhelye nem változik meg, azaz két különböző településen van az egyén lakó- és munkahelye. A vándorlásnak több oka lehet. Legfontosabb oka a jobb megélhetés és a kulturáltabb munkakörülmények reménye, így emiatt a fejletlenebb vidékek felől a fejlettebbek felé irányul. Továbbá lehet oka háborús helyzet és természeti katasztrófák is. Hazánkban a belső vándorlás iránya a városokba, elsősorban Budapestre irányul, és leginkább a 20–30 éves, férfi korosztályban. A külső vándorlás a 20. század első két

¹⁸ *Borsod-Abaúj-Zemplén megyei statisztikai évkönyv*. 2011.

¹⁹ MIHÁLYI 2007.

²⁰ *Demográfiai évkönyv*. 2011.

²¹ *Területi statisztikai évkönyv*. 2011.

évtizedében volt a legjelentősebb, ekkor mintegy 1,5 millió fő – elsősorban mezőgazdasági nincstelének – az Egyesült Államok felé hagyta el Magyarországot, kétharmad részben férfiak. Az 1990-es években a kelet-európai társadalmi-politikai rendszerek felbomlása és a délszláv háború következtében mára befogadó ország lettünk, azaz pozitív a vándorlási egyenlegünk.²²

Miskolc a rendszerváltozás óta a korábbi harminc év folyamataival ellentétesen negatív vándorlási egyenleggel rendelkezik, azaz vándorlási veszteséget könyvelhet el évről évre. A munkahelyüket veszített emberek családjaikkal vagy egyedül sok esetben a megye kisebb települései felé, illetve a jobb gazdasági lehetőségek miatt a főváros és Nyugat-Magyarország felé kezdtek vándorolni. 2011-ben 818 volt a vándorlási különbözete a városnak.²³

Születések, termékenység

A demográfia a születésekkel kapcsolatos vizsgálatokat két részre bontja. A születési statisztika tárgya az újszülött, vagyis a születések számával és az újszülöttek demográfiai jellemzőivel foglalkozik, míg a termékenységi statisztika tárgya a nő, vagyis az anya születési és demográfiai ismérvei. Magyarországon a születési és termékenységi mozgalom alakulását három nagy szakaszra lehet bontani. Az első szakasz a demográfiai átmenet időszaka, a 19. század végétől a II. világháborúig. Ekkor a népességfejlődésre jellemző, hogy a magas termékenységgű, magas halandóságú népességből alacsony termékenységgű, kedvező halandóságú népesedési helyzetbe került hazánk. Az élveszületési arány az 1880-as évektől kisebb mértékben, majd az 1930-as évektől rohamosan csökkenni kezdett, ezzel párhuzamosan csökkent az egy nőre jutó gyerekszám is, a nők termékenységének visszaesése miatt. A második szakasz – a II. világháborútól az 1970-es évek végéig – elején az 1950-es évek első felének abortusztilalma miatt pár évig nagymértékben nőtt, majd a társadalmi-gazdasági változások – abortuszliberalizáció, női munkavállalás, tanulási idő elhúzóda – miatt csökkent a születések száma addig, míg 1962-ben mélypontjára került. Ebben az évben világviszonylatban Magyarországon volt a legalacsonyabb a születési arányszám. A különféle ösztönző eszközök (pl. 1967-ben a GYES) mellett bár javulás következett be, mégsem sikerült a népesség fenntartásához szükséges gyerekszámot elérni. Bár az 1970-es évek közepén a nagylétszámú generációk szülőképes korba kerülése miatt egy születési hullám alakult ki, de nem volt tartós. A harmadik szakaszban, az elmúlt két évtizedben az alacsony termékenységi szint állandósult – az új típusú női szerepek, a család és házasság intézményének válsága, az előregedő társadalom miatt –, és ez előre vetítette népesedési helyzetünk kedvezőtlené válását. 1998-ban fordult először elő, hogy a születések száma 100 000 alatt volt. 2011-ben ezer fő népességre 8,8 születés jutott. A tényleges gyerekszám kb. 30%-kal marad el az egyszerű reprodukcióhoz szükségesestől, ugyanakkor nem jel-

²² MIHÁLYI 2007.

²³ *Területi statisztikai évkönyv*. 2011.

lemző a házaspárokra az akaratlagos gyermektelenség, csak a szülés későbbre halasztása – főleg a közép- és felsőfokú végzettségűek körében – a tanulás és a biztos anyagi alapok megteremtése miatt.²⁴

Miskolcon napjaikban az országos átlag alattiak a születési, termékenységi mutatók értékei. 2011-ben ezer lakosra 8,2 élveszületés jutott. Ez még inkább a megyei átlag alatt van, ami viszont meghaladja az országos átlagot. Ennek magyarázata, hogy társadalmi csoportonként lényegesen eltérő a gyermekvállalási kedv: a magasabb iskolai végzettségűek, illetve városiak körében kisebb, és a megye más településeihez képest ezen csoportokhoz tartozók aránya magasabb Miskolcon.²⁵

Halálozások, halandóság

A halandóságot, az emberi élet hosszát meghatározó és jellemző szabályszerűségeket már az ókortól kezdődően vizsgálják. Napjainkban a társadalmi-gazdasági folyamatok tervezéséhez elengedhetetlen fontosságúak a halálozási statisztikák. Magyarországon a halálozások mutatóiban diszkontinuitás figyelhető meg az 1940-es évek végétől. A reményteljes kezdettől az 1960-as évek közepéig nőtt a születéskor várható élettartam és csökkent a halálozások száma. Ekkortól az 1990-es évek közepéig paradox módon, miközben az életkörülmények a korábbiakhoz képest javultak, ellentétes előjelű folyamatok játszódtak le, majd ezután abba a szakaszba léptünk, ahol az első szakaszhoz hasonló tendenciák tapasztalhatók. Mégis más ez a szakasz, mert társadalmi csoportonként kiéleződtek a különbségek. Leginkább a rendszerváltás nyertesei és vesztesei között éles a szakadék a születéskor várható élettartam és a halálozások számának alakulását tekintve. A halandóság több szempont szerint különbségeket mutat a magyar népességben. Az egyik a már korábban említett jelenség, hogy a férfiak születéskor várható élettartama alacsonyabb a nőknél, 2011-ben 70,1 év volt a férfiaké és 77,9 év a nőké. Ez egyrészt az eltérő fiziológiai-biológiai adottságokkal és az ebből adódó eltérő társadalmi-gazdasági helyzettel, leginkább a munkamegosztásban elfoglalt hellyel magyarázható, másrészt azzal, hogy a halálóki struktúra változása az elmúlt évtizedekben a nőknek jobban kedvezett. Ez az jelenti, hogy ma már nagyobb részben a nem fertőző betegségekből (pl. szívbetegség, rák, balesetek) származó halálozástól függ a várható élettartam. Ezen halálók nagy részét az életmód függvényei, márpedig az egészségkárosító szokások – dohányzás, italozás – gyakoribbak a férfiak körében. A másik jelenség ezzel szorosan összefügg, ugyanis jövedelmi helyzet szerinti különbségek, mint a fejlettség és életminőség indikátorai, hasonló képet mutatnak. A harmadik jelenség, hogy a 10 000 fő alatti településen és az észak-keleti régióban élők halandósága magasabb, mint a 10 000 fő feletti településen, a fővárosban és a dunántúli régiókban élőké. Ez a lakosság eltérő kulturális helyzetéből, az egészségügyi ellátás színvonalának különbségeiből, a lakáshelyzet, a munkakörülmények és a klímaviszonyok eltéréséből ered. A negyedik pedig az, hogy az iskolai végzettséggel csökken a halálozások száma és nő a szüle-

²⁴ MIHÁLYI 2007.

²⁵ *Területi statisztikai évkönyv*. 2011.

téskor várható élettartam. Ez szoros összefüggésben van az előző ponttal, hiszen kistelepüléseken több az alacsonyabb iskolai végzettségű ember, míg városokban az iskolázottabb népesség aránya nagyobb.²⁶

Miskolcon egy 2006-ban született kisfiú átlagosan 68,5, egy kislány 77,1 év várható élettartamra számíthat. Ez a nyolc 100 000 főnél nagyobb lélekszámú hazai település közül mindkét nem esetében a legkedvezőtlenebb. Ez a kedvezőtlen helyzet a fent említett jövedelmi helyzettel, gazdasági mutatókkal (pl. GDP) korrelál.²⁷

Természetes fogyás

A demográfiai helyzet magyar és miskolci sajátossága: az évtizedek óta alacsony termékenységhez magas halandóság társul, ezért negyed százada évente többen halnak meg, mint amennyien születnek, 2011-ben 40 ezer fővel. Ez a tartós népesség-fogyás az, ami napjaink és a jövő népesedési helyzetét súlyossá teszi.

A népesedéspolitika lehetőségei

A népesedéspolitika a társadalom, az állam vagy bármely nagyobb emberi közösség azon törekvése, hogy a népesedési folyamatokat és struktúrákat a társadalmi és közösségi igények szerint befolyásolja. Ez az igény a folyamatok egyensúlyban tartását célozza úgy, hogy a születések száma pótolja a halálozási veszteséget és növekedjen a népesség száma. A növekedés kívánatos mértéke azonban országonként eltérő. A népesedéspolitika vándorlási folyamatok, a halandóság és a házassági szokások megváltoztatását veheti célba, de elsősorban a termékenység befolyásolására irányul. Ez történhet direkt módon, vagyis közvetlen népesedési célzatú jogszabályokkal, valamint indirekt módon, olyan társadalmi-gazdasági intézkedések segítségével, melyeknek hatása lehet a népesedésre. A fejlett országokban szinte mindenhol ez utóbbi jellemző, hiszen a házasságkötést és a gyermekvállalást az állampolgárok magánügyének tekintik. Ugyanakkor az esélyegyenlőség biztosítása érdekében ezekben az országokban működik gyermekes családokat támogató intézményrendszer. A népesedéspolitika célját tekintve egyrészt lehet expanzív, mely a népesség számának és szaporodási ütemének növelését tartja kívánatosnak politikai-katonai célból – azaz magasabb legyen a szomszédos országoknál a népességszám – és gazdasági célból, azaz a magas népsűrűségű vidékek gazdasági élete fejlettebb, ezért általában a terjeszkedő társadalmakat jellemzi. Másrészt lehet a népesedéspolitika restriktív, ahol az előzővel ellentétben éppen a népességszám további növekedését igyekeznek megakadályozni, főleg gazdasági okokból, mint például a malthusi elmélet és megoldási javaslat, mivel az élelmiszerek mennyisége kisebb mértékben nő, mint a népesség és ez éhínséghez, járványokhoz vezet. Harmadrészt irányulhat a népesedéspolitika a népesség összetételének megváltoztatására is, mint például az eugenetika, ami a népesség összetételének minőségi, azaz kulturális, egészségügyi és morális

²⁶ MIHÁLYI 2007.

²⁷ *Területi statisztikai évkönyv*. 2011.

megváltoztatását szorgalmazza. A népesedéspolitika eszközei lehetnek: családi pótlék, személyi jövedelemadó kedvezmények, szülési szabadság gyermekgondozási szabadság, szülési segély, szegény gyermekes családok segélye, a nyugdíj összegének és a gyermekszámának összekapcsolása, természetbeni társadalmi juttatás, házasságkötési és lakáshoz jutási kölcsön.

Hazánkban a népesedéspolitikának komoly történelme van, de tartalma a 17. század végétől kezdve sokszor változott, jellemzően a nemzetközi vándorlás, a háborús és egyéb emberveszteségek, az alacsony termékenység és a reprodukció zavarai ösztönözték. Az 1953-as abortusztilalom csak rövid távon tudta befolyásolni a termékenységet, és hullámzó termékenységet eredményezett a későbbi évtizedekben. A lakáspolitikai kedvezmények, a családi pótlék kiterjesztése szélesebb rétegekre és az 1969-ban bevezetett GYES befolyásolta a gyermekvállalás motivációit, növelte a gyerekszámot. De sem ezek, sem az ezt követő évtizedek népesedéspolitikai határozatai és kormányprogramjai nem tudták megállítani a népesség fogyását, csak kisebb, rövidebb ideig tartó fellendüléseket eredményeztek. Az 1990-es évek elejétől a rendszerváltozással pedig nemcsak érzelmi, de gazdasági szempontból is kedvezőtlennek vált a környezet Magyarországon a gyermekvállalás szempontjából.²⁸

A rendelkezésre álló adatok alapján kirajzolódott demográfiai helyzet Miskolcon napjainkig tovább erősítette azt a rendszerváltás után kialakult nézetet, mely szerint az azt megelőző évtizedek erős, meghatározó gazdasági-társadalmi jelentőségű városa már a múlté, és helyette egy vergődő iparral rendelkező, leromlott környezetű és társadalmi-demográfiai szempontból is erodálódott város lett. Ahhoz, hogy ez a negatív képzet az emberek fejéből eltűnjön és a valóságban is megváltozzon, több lehetséges népesedéspolitikai eszköz áll rendelkezésre. Egyrészt a nemzetközileg és országosan többé-kevésbé bevált termékenységet növelő eszközöket továbbra is fent kell tartani, illetve új megoldásokkal kell bővíteni (pl. a nők részmunkaidős foglalkoztatásának támogatása). Másrészt fontos lehet – még fontosabb, mint az ország más területeinek esetében – hogy a gazdaság élénkítésével, támogatásával, illetve ezen keresztül, a mindennapos nélkülözésektől mentes, ezáltal teljesebb családi életet is élhetnek és a városban maradásra bírhatók az itt élők. Harmadrészt, a közösségi életet és az oktatási-képzési lehetőségeket erősítve, a szabadidő értelmes eltöltésének lehetőségével egészségesebb, betegségektől mentes, boldogabb, élhetőbb életet tudnak élni az itt lakók, és ezáltal könnyebben tudnak bekapcsolódni az országban és az Európai Unióban zajló, humán erőforrásokra alapozó versenybe.

---

²⁸ MIHÁLYI 2007.

FORRÁS

- Borsod-Abaúj-Zemplén megye statisztikai évkönyve.* Miskolc, KSH, 2011.
Demográfiai évkönyv. Budapest, KSH, 2011.
Magyarország. Szerk. FREID Mónika. Budapest, KSH, 2011.
Demográfia. Szerk. KLINGER András. Budapest, KSH, 1996.
Statisztikai évkönyv. Budapest, KSH, 2011.
Területi statisztikai évkönyv. Budapest, KSH, 2011.

BIBLIOGRÁFIA

MIHÁLYI 2007

- MIHÁLYI Helga: Demográfia. In: *Szociológiai olvasókönyv.* Szerk. LOSS Sándor. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2007.